

Mezi anarchií a hierarchií Republikánský koncept světového řádu a jeho neokonzervativní alternativa

Daniel H. Deudney: Bounding Power: Republican Security Theory from the Polis to the Global Village. 1st ed. Princeton: Princeton University Press, 2006, 384 stran, ISBN 0-691-11901-5 (signatura knihovny ÚMV 53 356).

Robert Kagan: Dangerous Nation: America's Place in the World from its Earliest Days to the Dawn of the Twentieth Century. 1st ed. New York: Alfred A. Knopf, 2006, 527 stran, ISBN 0-375-41105-4.

REALISMUS A LIBERALISMUS

Zhruba od první poloviny 19. století existují v západní politické teorii dvě alternativní odpovědi na otázku po povaze politického řádu – realistická a liberální. Podle první odpovědi je řád opřen o moc založenou na donucení, podle druhé je opřen o legitimitu založenou na racionální dohodě. Spor mezi realismem a liberalismem odpovídají dva další protiklady: mezi nároky kolektivu a svobodou jednotlivců a mezi anarchickými, a tedy potenciálně násilnými vztahy národních států a nenásilnými vztahy uvnitř nich. V tomto posledním protikladu na sebe opozice mezi liberalismem a realismem bere paradoxní podobu: zatímco liberálně-univerzalistický princip řešení konfliktů dohodou je realizován v rámci *zvláštních* společenství, realisticko-partikularistický princip násilných střetů je realizován v rámci *obecného* prostoru, v němž spolu tato společenství koexistují (Barša, 2007, s. 308). Tři protiklady lze ve zkratce shrnout následovně: donucení versus dohoda, kolektiv versus jednotlivec, anarchie mezi státy versus společenství uvnitř nich.

Již ve čtyřicátých letech minulého století tvrdili myslitelé jako Edvard H. Carr či John H. Herz, že lpění na jednoznačné volbě mezi realismem nebo liberalismem sterilizuje politické myšlení. Podmínkou jeho plodnosti naopak je, že z těchto absolutizovaných protikladů učiní relativní rozdíly v rámci jediné perspektivy (Carr, 1964; Herz, 1950). V tomto smyslu razil Herz koncept „realistického liberalismu“. Ti, kteří se o takové spojení snažili, byli však upozorňováni na to, že v důsledku integrace protikladných elementů ztratí jejich myšlení logickou koherenci: není přece možné kombinovat dva pohledy, které jsou definovány vzájemnou opozicí.

Na tuto výzvu se snaží ve své nové knize odpovědět Daniel H. Deudney. Vychází přitom z toho, jak byl protiklad mezi realismem a liberalismem specifikován v poválečné teorii mezinárodních vztahů. V ní se realismus vyznačuje třemi pojmy a s nimi spjatými problematikami (Deudney, 2006, s. 8–9):

- 1) Za prvé je to charakteristika mezinárodních vztahů jako vztahů *anarchie* ve smyslu absence politické autority, která by byla schopna vynucovat pravidla vzájemného soužití národních jednotek. Bez nadnárodní autority jsou tyto jednotky odkázány na svépomoc

a jejich soužití je poznamenáno neustálým nebezpečím skluzu do násilné zkoušky sil. Ústřední roli v jejich chování hrají proto koncepty, spjaté s přípravou, odvrácením či vedením války – nepřátelství, spojenectví, bezpečnostní dilema.

- 2) S tím je bezprostředně spjat druhý hlavní pojem realismu – *mocenská rovnováha*. S ní souvisí otázka po způsobech dosahování takového rozložení moci v anarchické struktuře, které je nejvýhodnější pro stabilitu systému a pro zachování jeho jednotek.
- 3) Třetím pojmem – rozvinutým anglickou školou – je *mezinárodní společnost* ve smyslu pospolitosti, založené na uznání sdílených norem a institucí, jako je suverenita, diplomacie či mezinárodní právo.

Polemika liberalismu s realismem v poválečné teorii mezinárodních vztahů spočívala spíše v úsilí o jeho modifikaci či doplnění než v úsilí o jeho vyvrácení (Deudney, 2006, s. 9–10). Liberalismus uhýbal přímé konfrontaci s realismem odváděním pozornosti od bezpečnosti k ekonomice (a později k ekologii), od struktury k procesu a od materiálních k ideálním a subjektivním faktorům (tedy k sociálním normám a k představám aktérů).

- 1) Prvním klíčovým pojmem liberalismu je *demokratický mír* – vnitřní demokratické uspořádání národů se má projevat jejich mírumilovností vůči jiným demokraticky uspořádaným národům.
- 2) Druhým pojmem je *obchodní mír* – zesilující se vzájemná ekonomická závislost národů má zvedat náklady války na takovou úroveň, že se její vedení stává pro všechny strany neracionální.
- 3) Třetím pojmem liberalismu jsou *mezinárodní instituce* ve smyslu formálních i neformálních režimů i nadnárodních organizací, které posunují tradiční instituce mezinárodní společnosti na kvalitativně vyšší úroveň, čímž výrazně zmenšují pravděpodobnost násilných střetů.

REPUBLIKANISMUS A LIBERALISMUS

Základní tezí Deudneyho je, že zmíněné pojmy realismu i liberalismu mají své počátky v široce pojaté republikánské tradici ranně moderní a osvícenské doby – anarchie u Thomase Hobbesa a u Jeana-Jacquesa Rousseaua, mocenská rovnováha a mezinárodní společnost v diskuzích 18. století o vzájemném vyvažování moci v rámci evropské „republiky“, demokratický mír u Immanuela Kanta, obchodní mír u Charlese-Louise Montesquieua a u Adama Smitha a mezinárodní instituce v diskuzi o uních a o federacích, včetně té, kterou v prvním období nezávislosti vedli zakladatelé Spojených států amerických.

Toto široké pojetí moderní republikánské tradice jde ovšem proti tomu, jak byl novověký republikanismus s odkazem na své starověké řecké a římské vzory prezentován v angloamerických politicko-filozofických diskuzích posledních desetiletí 20. století. Zde figuroval zřetelně jako alternativa liberalismu, a to právě díky rysům, v nichž se překrývá s realismem. Nikdo lépe nesymbolizuje tuto blízkost republikanismu a realismu než Niccolo Machiavelli. V *Knížeti* je politický řád pojat jednoznačně jako domácí hierarchie, jejímž cílem je dosáhnout velikosti prostřednictvím vnějších výbojů. V *Rozpravách* sice Machiavelli poněkud relativizuje domácí hierarchii tím, že poukazuje na vnitřní mocenský zápas lidu a aristokracie. Na rozdíl od Polybia nepovažuje však za poslední smysl tohoto zápasu zajištění *stability* republiky, ale její *expanzi* na úkor jiných států v rámci vnějšího anarchického prostředí (Deudney, 2006, s. 130). Jinak řečeno, politická *svoboda* není nejvyšším dobrem, ale nástrojem dosažení jiného dobra, jímž je *velikost* republiky ve smyslu její schopnosti rozšiřovat své hranice (popřípadě vykonávat vliv za nimi).

Nadřazenosti imperiální expanze ve vnějších vztazích nad politickou svobodou ve vnitřních vztazích odpovídá nadřazenost moci kolektivu nad svobodou jednotlivce. Těžiště republikánské ctnosti spočívá ve válečnické ctnosti – ve schopnosti občana obětovat soukromé zájmy na oltář republiky v boji proti vnějším nepřátelům. Tuto ctnost ohrožuje obchod a blahobyť tím, že odvádějí občany od společného dobra – negativní svoboda „od“ kolektivní moci jde proti jejich pozitivní participaci „na“ ní (Berlin, 1997), „svoboda moderních“ jde proti „svobodě starých“ (Constant, 1980).

Je-li rozdíl mezi liberalismem a republikanismem skutečně dán jejich odlišným zhodnocením míru a války, individuální svobody a kolektivní moci, pak se překrývá s rozdílem, který odděluje liberalismus od realismu. Na rozdíl od J. G. A. Pococka a Quentina Skinnera, kteří akcentují právě tyto rysy republikanismu, a tím ho implicitně kladou na jednu stranu s realismem proti liberalismu (*Pocock, 2003; Skinner 1998*), považuje Deudney republikanismus za společný kmen, z něž vyrůstá jak realismus, tak i liberalismus. Jejich spor podle něj skončil ve sterilní dichotomii právě proto, že každá z těchto větví uschla poté, co byla odříznuta od společného kmene.

Je-li tomu tak, pak rekonstrukce republikanismu může zároveň fungovat jako kýžena dialektická syntéza obou pozic, kterou vzývali E. H. Carr a J. H. Herz. Prvním krokem k ní je oslabení a relativizace protikladu mezi kolektivní mocí a individuální svobodou. Deudney zpochybňuje propast, která má údajně existovat mezi klasickými, neliberálními republikami, založenými na svobodě starých, a novověkými, liberálními republikami, založenými na svobodě moderních. Podle něj mezi nimi existuje kontinuita, jež plyne ze společného východiska: starověké i moderní republiky mají totožný cíl – zajistit svým občanům bezpečnost čili svobodu od násilí (*Deudney, 2006, s. 92*). Dokonce i v Machiaveliho *Rozpravách* najdeme pod výše zmíněnou hlavní linkou liberální kontrapunkt v pasážích, kde je zdůrazněn obranný charakter politické svobody jako záruky bezpečí lidu proti zvůli aristokracie.

„NEGARCHIE“ ANEB REPUBLIKÁNSKÝ KONCEPT BEZPEČNOSTI

Starší i novější autoři republikánské tradice se podle Deudneyho snaží svobodu od násilí zajistit jak na vnitřní, tak i na vnější úrovni politických vztahů. Na domácí úrovni mají být občané chráněni před ohrožením svými vlastními politickými představiteli, na mezinárodní úrovni pak před ohrožením jinými státy. Klíčovým problémem je tedy moc člověka nad člověkem. Tato moc na jedné straně ohrožuje bezpečnost, na druhé straně ji zajišťuje – to však pouze pod podmínkou, že je omezená a svázaná.

Na růst či omezení moci člověka nad člověkem působí faktory materiálního i strukturálního typu. Pod první typ spadají geografie, podnebí, přírodní zdroje a technologie. Pod druhý typ spadají instituce, které regulují používání násilí, tedy politické instituce ve vlastním slova smyslu. Tradici, která se v rámci západního politického myšlení snažila zachytit interakci obou faktorů, nazývá Deudney „západní strukturálně-materialistickou bezpečnostní teorií“. „Republikánskou bezpečnostní teorií“ pak považuje za hlavní osu tohoto širšího proudu (*Deudney, 2006, s. 267*).

Tato teorie vychází z toho, že míra bezpečí (tedy svobody od násilí) je výsledkem souhry mezi strukturálními a materiálními omezeními moci. Jádrem prvního typu omezení jsou republikánské instituce – suverénita lidu, omezená vláda a politická svoboda. Důraz na jejich interakci s materiálními podmínkami vyjadřovalo republikánské hledání náležité geografické velikosti republiky. Jeho základní dilema formuloval Montesquieu, když napsal: „*Pokud je republika malá, bude zničena cizí silou, pokud je velká, bude zničena vnitřní nedokonalostí.*“ (*Citováno dle Deudney, 2006, s. 93.*)

Tato formulace naznačuje, že s propojením strukturálního a materiálního hlediska se propojují i problémy vnitřní a vnější bezpečnosti a spolu s nimi i otázka vnějších výbojů kolektivní moci s otázkou jejich vnitřních omezení. V protikladu k hobbesovské obhajobě absolutistického (tedy neomezeného) státu není takový stát pojat republikány jako záruka bezpečnosti občanů, ale naopak jako její ohrožení. Tyran může představovat pro občany stejně tak velkou bezpečnostní hrozbu jako jiný stát, vnitřní hierarchie není méně nebezpečná než vnější anarchie. Občany neohrožuje však jen vnější anarchie v podobě totální války, ale také vnitřní anarchie v podobě občanské války. Podobně je neohrožuje jen vnitřní hierarchie v podobě tyranie, ale také vnější hierarchie v podobě impéria (*Deudney, 2006, s. 47*).

Tím, že považovali za bezpečnostní hrozbu nejen anarchii, ale i hierarchii a že o nich uvažovali jak ve vnitřních, tak i ve vnějších vztazích, kladli klasičtí republikáni a jejich

moderní dědicové (vedle Montesquieua také skotští osvícenci) otázku politického řádu vně dichotomického rámce, do něhož ji zasadilo politické myšlení 19. století se svou opozicí mezi *mezinárodní politikou*, založenou na silovém vyvažování, a *domácí politikou*, založenou na rozumném vyjednávání. Dva póly této dichotomie odrážejí dva heterogenní koncepty politického řádu tak, jak byly v onom století formulovány realismem a liberalismem – jeden založený na mocenské rovnováze v rámci *anarchie*, druhý na rozumné dohodě v rámci *společenství* (Wight, 1995; Walker, 1993; Barša, 2000). Republikánská bezpečnostní teorie naopak vychází z jednoho obecného konceptu řádu, který platí pro vnitřní i vnější politiku. V obou má být řád založen na překonání anarchie i hierarchie jako dvou základních hrozeb bezpečnosti. V takové „negarchii“ již žádný aktér nebo skupina aktérů nevládne ostatním, ale všichni jsou podřízeni jednomu souboru pravidel.

UNIE JAKO PODMÍNKA BEZPEČNOSTI

Má-li „negarchie“ řídit vedle vnitřních i vnější vztahy republiky, musí zahrnovat také svazek s jinými republikami. Jeho prostřednictvím tyto vztahy překonají anarchii, aniž by sklouzly do hierarchie (tedy impéria). Takové vztahy měli na mysli ti myslitelé první poloviny 18. století, kteří považovali Evropu za republiku svého druhu, a ti američtí otcové-zakladatelé, kteří viděli ve filadelfském systému, nastoleném Ústavou z roku 1787, alternativu vestfálského systému Evropy, nikoli tedy jen další stát evropského typu, vytvořený na americké půdě (Hendrickson, 2003).

Velikost této „složené republiky“ (*compound republic* – James Madison) je závislá na míře vzájemné závislosti násilí (*violence interdependence*), (Deudney, 2006, s. 36). Ta může mít tři stupně – slabý, silný a intenzivní. Zatímco u prvních dvou stupňů není vnější svazek z hlediska bezpečnosti nezbytný, u posledního stupně je tomu naopak. Unie není nutná pro zajištění bezpečnosti v situaci, kdy aktéři nemohou vážně škodit jeden druhému (slabý stupeň), nebo v situaci, kdy si sice mohou škodit, ale zároveň mají šanci své útoky přežít (silný stupeň). Mohou-li však zničit jeden druhého (intenzivní stupeň), jejich bezpečnost může být zajištěna pouze překonáním anarchie a podřízením společné vládě.

Na tomto třetím stupni odpovídá anarchie přirozenému stavu v té podobě, v jaké je popsána Hobbesem. Tato „první anarchie“ musí být odlišena od „druhé anarchie“, která je slučitelná s bezpečností, neboť vzájemná závislost násilí zůstává na prvním nebo druhém stupni. Materiální stránka závislosti je výslednicí souhry geografických faktorů (jako je například rozdělení země horami, vodními toky či oceány) s technologickými faktory (jako jsou například prostředky dopravy, komunikace a ničení). Stupně závislosti se mění v čase právě díky technologickému rozvoji.

V posledních zhruba pěti stech letech byly stále větší prostory zemského povrchu propojeny intenzivním stupněm vzájemné závislosti násilí. Thomas Hobbes předpokládal, že první anarchie ohrožuje pouze jednotlivce a skupiny, žijící v rámci evropských teritoriálních států, zatímco mezi těmito státy vládne druhá, tedy snesitelná anarchie. Ničivé důsledky první a druhé světové války se zdály ohlašovat proměnu druhé do první anarchie na úrovni evropského kontinentu. V období po druhé světové válce pak došlo díky rozvoji jaderných zbraní a jejich stále výkonnějších nosičů k tomu, že se vzájemná závislost násilí rozšířila na úroveň planety (Deudney, 2006, s. 38).

To si uvědomili i Hans Joachim Morgenthau a John H. Herz. Jejich reflexe nové situace byla však omezena realistickou dichotomií mezi hierarchií a anarchií. Oba předpokládali, že jedinou alternativou ke světové anarchii, která ohrožuje zničením národy i lidský druh, je zřízení planetárního státu ve smyslu nastolení hierarchie. Herz takový stát napřed navrhl a posléze odvolal (Herz, 1957; Herz, 1969). Morgenthau tvrdil, že navzdory své teoretické nezbytnosti je takový stát prakticky neuskutečnitelný, neboť na úrovni lidského druhu neexistuje a nemůže existovat žádné společenství, které by mohlo být ekvivalentem národního společenství, jehož existence je podmínkou *sine qua non* teritoriálního státu (Morgenthau, 1954, s. 505).

V důsledku typicky realistické naturalizace dichotomie mezi hierarchií v rámci politických společenství a anarchií mezi nimi minuli oba myslitelé možnost, která byla důležitá právě pro některé republikánské myslitele 18. století: možnost existence vlády, která by překonala anarchii a přitom by nesklouzla do hierarchie. Jak si všimli mnozí republikáni, takový skluz se stává pravděpodobnější vždy, když se na obzoru objeví *vnější* nepřítel, s poukazem, k němuž mohou vládcí minimalizovat *vnitřní* omezení své moci. Z tohoto hlediska by světová vláda, které by z definice scházely *vnější* nepřítel, mohla dosáhnout „negarchie“ snadněji než vlády na nižších stupních politického sjednocení.

SUVERENITA OBČANŮ A MOC NÁRODNÍHO STÁTU

Je zřejmé, že „negarchie“ počítá s odlišnou koncepcí lidové suverenity, než jakou předpokládá Morgenthau a další realisté. Zatímco ti mají sklon směřovat suverenitu s mocí státu, bezpečnostní republikánská teorie v podání Deudneyho je naopak striktně odlišuje: omezení moci státu s sebou vůbec nemusí nést omezení suverenity občanského lidu. Na rozdíl od teorie přímé demokracie totiž republikánská teorie nepředpokládá, že by lid byl bezprostředně zapojen (*engaged*) do vlády, ale vychází z toho, že suverenita je „ustoupená“ (*recessed*) a rozptýlená mezi občany. Jako taková je sice posledním zdrojem vši politické moci a jejích různých orgánů (výkonných, soudních, zákonodárných, regionálních, federálních), zároveň však na ně není redukovatelná (*Deudney, 2006, s. 51*). Tyto orgány jsou zprostředkovanou *reprezentací*, nikoli bezprostředním *vtělením* suverenity.

Jinak řečeno, moc může být dělena mezi různé větve a regiony, suverenita ve vlastním smyslu je však nedělitelná a zůstává na úrovni občanů. Považovat mezivládní unii, jejímž prostřednictvím převádějí státy jistou část svých mocí na společné instituce, za znásilněnou suverenitu (jak to například v diskuzi o české integraci do Evropské unie činí Václav Klaus) znamená „*v souladu s tradicí evropského absolutismu předpokládat, že suverenita nespočívá v lidu, nýbrž ve státním aparátu*“ (*Deudney, 2006, s. 53*). Deudney se naopak domnívá, že právě nadnárodní svazky posilují „*lidovou suverenitu jako potenciálně klíčový nástroj k překonání anarchie a k oslabení tlaků na vytvoření hierarchického státního aparátu, jenž deformuje vnitřní rovnováhu jako podmínku politické svobody*“ (*Deudney, 2006, s. 53*).

Překonávání anarchie navenek je v potenciálním souladu s překonáváním hierarchie dovnitř, neboť *vnější* omezení států jde proti jejich sklonu přivlastňovat si suverenitu občanů a obracet ji proti nim. Vztah mezi *vnější* a *vnitřní* politikou na sebe bere zcela jinou podobu, než jakou měl u realistů. Ti stavějí mír na *vnitřní* hierarchii, jíž odpovídá *vnější* anarchie. Domácí mír je tedy zaplacen jednak možností *vnější* války a jednak převahou kolektivní moci nad individuálními svobodami: pomyslná participace občanů na národní kolektivní vůli představované státem (svoboda starých) přebíjí individuální svobodu od násilí (svobodu moderních). Občané jsou vydáni napospas násilí – ať již jde o *hierarchické násilí* jejich vlastního státu, nebo o *anarchické násilí* v jeho válkách s jinými státy. Tato realistická vize moderní politiky je úzce spjata s nacionalistickou ideologií 19. století, podle níž je každý stát *vtělením* národa a každý národ má právo na vlastní stát. Z tohoto hlediska nejsou posledním zdrojem moci států jednotliví občané, nýbrž jednotlivé národy. O tento předpoklad se opírá i výše zmíněná Morgenthauova argumentace proti možnosti zřízení celosvětové vlády.

Daniel Deudney tento předpoklad opouští. Jeho republikanismus odčarovává mystiku státu jako *vtělení* národní vůle, která se potvrzuje tváří v tvář vůli jiných národů v mezistátních válkách. Není-li moc státu bezprostředním *vtělením*, ale pouze zprostředkovanou *reprezentací* suverenity občanů (nikoli suverenity národů), pak ztrácejí na své posvátnosti mezistátní hranice, které oddělují *vnitřní* od *vnějšího* politického prostoru: suverenita občanského lidu může být stejně tak reprezentována orgány nadnárodní unie jako orgány národních vlád. Z hlediska svobody občanů od násilí (tedy z hlediska jejich bezpečnosti) je nejvýhodnější právě vzájemné posilování *vnějších* a *vnitřních* omezení jejich států. První

omezení regulují chování států k občanům jiných společností, druhá jejich chování vůči vlastním občanům.

Shrňme. Krajně realistické pojetí moderní politické dichotomie předpokládalo, že chování státu není institucionálně omezeno dovnitř ani navenek. Z toho plynulo rozštěpení politického prostoru na dvě části, uspořádané heterogenním způsobem – domácí politika byla uspořádána hierarchicky, mezinárodní politika anarchicky. Republikanismus naopak hlásá institucionální omezení vnější i vnitřní moci státu – domácí i mezinárodní politika mají být uspořádány „negarchicky“. Překonání absolutizovaného protikladu vnitřku a vnějšku jde ruku v ruce s vyrovnáním hodnoty svobody moderních a svobody starých. První svoboda nemá být podřízena druhé (jako je tomu u nacionalistických realistů) ani druhá první (jako je tomu u kosmopolitních liberálů); participace jednotlivce na moci kolektivitu i jeho ochrana před touto mocí mají mít z hlediska občana stejnou váhu.

TRANSATLANTICKÝ, NEBO VNITROAMERICKÝ SPOR?

Potřeba překonání politických dichotomií zděděných z 19. století se neobjevuje pouze s úvahami o žádoucí rekonstrukci světového řádu s ohledem na zintenzivňující se globalizaci bezpečnostních hrozeb, ale také s ohledem na žádoucí strategii hlavních světových hráčů. Na vrcholu transatlantické krize kolem americké intervence v Iráku vydal čelný americký neokonzervativce Robert Kagan knihu s výmluvným názvem *O ráji a moci* (Kagan, 2003). Titul ohlašoval autorovo vysvětlení rozdílu mezi dvěma stranami Atlantiku v přístupu k novým hrozbám, jako jsou teroristické sítě a darebácké státy ve vazbě na šíření zbraní hromadného ničení. Podle Kaganova názoru pochází tento rozdíl ze skutečnosti, že se americká vláda a některé evropské vlády ocitly na opačných stranách opozice mezi realismem a liberalismem. Zatímco Američané stále žijí v anarchickém mezinárodním světě, v němž má první a poslední slovo *moc*, Evropané již dosáhli liberálního *ráje*, v němž je *moc* nahrazena právem a používání násilí dialogem.

Jak krajně idealistická, chvílemi až náboženská rétorika George W. Bushe, tak i realistické argumenty mnohých evropských odpůrců irácké invaze prozrazovaly nepodloženost Kaganovy konstrukce. Spíše než partikularistickou logiku vestfálské anarchie vyjadřoval Bushův diskurz univerzalistickou logiku morálně zdůvodněné hierarchie – impéria (Barša, 2003 b). Zároveň však jeho evropští kritici vůbec neopomíjeli různé typy moci. Na rozdíl od Bushovy doktríny preventivních zásahů, která redukuje *moc* na vojenskou sílu, dovedli tuto tvrdou *moc* odlišovat od měkké moci, stejně jako dovedli odlišovat *moc* nestátních teroristických sítí od moci konvenčních armád. Právě neschopnost jasně oddělit různé druhy moci a různé typy protivníků umožnila Američanům učinit ze svržení Saddáma Husajna součást války s terorem, a tak se dopustit jedné z nejzávažnějších strategických chyb od vietnamské války.

Kaganovy karikatury konzervativního realismu (jenž vidí všude pouze boj o silovou převahu) a liberálního idealismu (jenž naivně věří v možnost nenásilného řešení konfliktů) nám neříkají nic užitečného o dilematech současného mezinárodního prostředí. Ani neokonzervativní Američané, ani multilateralističtí Evropané neposuzovali situaci v letech 2002–2003 prizmatem těchto pozic. Obě strany Atlantiku naopak nabízely dvě různé syntézy realismu a liberalismu (Barša, 2003 b, s. 114–115), podobně jako to činí na teoretické úrovni Deudney za pomoci rekonstrukce jejich společného republikánského zdroje.

Daniel Deudney může prezentovat svou pozici jako liberální nikoli navzdory tomu, ale *právě proto*, že bere donucující *moc* vážně – vždyť definuje samo jádro problematiky politického řádu právě otázkou účinného omezování či svazování moci, neboť pouze jejich prostřednictvím je možné zajistit liberální svobodu od násilí. Podobně může Deudney prezentovat svou pozici jako realistickou nikoli navzdory tomu, ale *právě proto*, že za základní podmínku stability politického řádu považuje jeho legitimitu opřenu o dobrovolné dohody.

Deudneyho teorie odpovídá rostoucímu propojení současného světa, které činí stále méně užitečnou dichotomickou mapu moderní politiky, jež od sebe neprostopupně odděluje vnitřní a vnější politický prostor jako řízené opačnými principy – dohodou a donucením. Deudney naopak chápe oba prostory jako řízené jediným konceptem. Neokonzervativci ovšem svým způsobem provádějí totéž, když implicitně uznávají, že stupeň vzájemné závislosti násilí na úrovni planety vyžaduje světovou vládu. Tím, že ji specifikují jako hierarchii (čili americké impérium), však zapírají skrytý poklad americké historie, jímž je idea unie. Jednotky takové unie již nejsou pojaty jako suverénní státy vestfálského systému, ale jako reprezentanti občanského lidu, jenž část své moci delegoval také na konfederální orgány, aby se vyvažovaly s regionálními jednotkami. Jestliže v něčem skutečně může spočívat celosvětová mise Ameriky, pak to podle Deudneyho má být budování planetární konfederace, v němž Amerika využije svých zkušeností s tímto experimentem. Ke světové unii lze přitom dojít jedině prohlubováním a reformou existujících nadnárodních institucí, nikoliv unilaterálními akty, které mají potvrdit světovou hegemonii Ameriky.

NEBEZPEČNÝ NÁROD

Nová Kaganova kniha ještě více posiluje podezření, že američtí neokonzervativci ve svém úsilí o vyhranění Ameriky proti Evropě paradoxně minuli právě tu interpretaci americké politické tradice, již se Amerika ve svých počátcích skutečně lišila od (kontinentální) Evropy, a naopak potvrdili onu interpretaci, v níž jen přenesla na půdu Nového světa politický model Starého světa. Toto podezření je ovšem potvrzeno jen do jisté míry. Amerika 18. a 19. století je sice v nové Kaganově knize líčena jako národ, jehož územní expanzi mohou dočasně zdržet jen geografické překážky a vnitřní rozbroje (jako například spor o otroctví). Její „rozpínavý nacionalismus“ se však od svých evropských ekvivalentů liší v jedné podstatné věci: ačkoli v něm vždy hrají roli zisky zvláštních obchodních skupin a mocenské ambice politických elit, jeho poslední zdroj je morální, je poháněn přesvědčením o univerzalitě zakládajících principů americké republiky a o její povinnosti šířit je po celé planetě, a to i za použití násilných prostředků proti těm společnostem a režimům, které tyto principy nesdílejí.

Kaganova kniha je zdnalivě zaměřena na předmět vzdálený aktuálnímu politickému dění. Přesto nelze její čtení vyjmout z kontextu stále hlubšího zabořování americké armády do iráckého bahna. Předcházející kniha vznikala v měsících před iráckým tažením a odráželo se v ní jeho zdůvodnění. Amerika v ní byla líčena jako realistická velmoc, která hájila svůj národní zájem proti ohrožení zbraněmi hromadného ničení. Nová kniha byla psána na poté, kdy Amerika žádné takové zbraně v Iráku nenašla a musela tedy přenést těžiště ospravedlnění invaze do idealistického prosazování demokracie. A tak ani v Kaganově líčení není hlavním motivem expanze Američanů v 18. a 19. století obrana bezpečnosti, ale šíření amerického politického kréda. Dobyvačné rozpínání Ameriky neplynulo podle Kaganova názoru prvotně z jejího bezpečnostního zájmu, ale z její národní identity tak, jak byla definována jejími elitami od puritánského Johna Winthropa přes Alexandra Hamiltona a Abrahama Lincolna až po Henryho Cabota Lodgeho a Theodora Roosevelta.

Aby dokázal, že americký imperialismus odpovídá americké politické tradici, musí ovšem Kagan radikálně přehodnotit její zavedenou interpretaci, která považuje tuto tradici naopak za izolacionistickou (Kagan, 2006, s. 7–38). Američané měli zdědit izolacionismus po svých puritánských předchůdcích, kteří opustili zkažený „starý“ svět jménem budování ctnostného „nového“ světa. Sektářská izolace ctnostných se většinou chápe jako poslední cíl prvních osadníků. Podle Kagana takový výklad zapomíná na historické souvislosti. Jednak se osadníci přesouvali za oceán v rámci britského impéria, takže přetržka a izolace zdaleka nebyly tak ostré, jak se zpětně (z pohledu následné americké nezávislosti) mohly zdát. Z toho bezprostředně vyplývá i druhý, podstatnější aspekt – mnozí puritáni a náboženští nonkonformisté nerezignovali totiž na politické ambice v metropoli definitivně, ale chápali odchod jako dočasnou odpověď na své politicky slabé postavení.

Jinak řečeno, odchod byl pro mnohé „ctnostné“ způsobem, jak nabrat síly a zkonsolidovat se *za účelem návratu* v historicky příhodnější chvíli, kdy budou dostatečně silní na to, aby mohli prosazovat spásné dobro mocenskými prostředky. Pověstné „město na hoře“ pro ně nebylo posledním cílem, ale základnou, z níž měli posléze vyrazit zpět k nápravě Velké Británie a ostatního světa.

Omezení této mise na roli jeffersonovského „majáku“, jenž působí na zbytek světa pouze příkladem, neplynulo podle Kaganova názoru z opuštění politických ambic a jim odpovídajících mocenských prostředků, ale jen z toho, že v prvních desetiletích své nezávislosti neměli Američané těchto prostředků tolik, aby mohli dobývání kontinentu doplnit dobýváním zámořských území. Zde Kagan aplikuje na Ameriku 19. století tezi, kterou v předcházející knize aplikoval na Evropu 21. století: zdánlivě idealistické odmítnutí použít sílu v mezinárodních vztazích se ve skutečnosti opírá o posouzení vlastní slabosti, protože míru a nenásilí se dovolávají ti, kteří nemají dostatek prostředků a odhodlání na to, aby vedli válku.

Druhým důvodem relativní zahraničněpolitické krotkosti Ameriky v prvních sto letech její existence bylo podle Kaganova názoru rozštěpení Ameriky na liberálnědemokratický Sever a autoritářsko-otrokářský Jih. K relativní mocenské slabosti (s ohledem na potenciální zámořské ambice) se tak přidávala specificky morální slabost: Jak mohla Amerika šířit po světě své krédo svobody a rovnosti, jestliže jižní část toto krédo pošlapávala? Občanská válka představuje proto důležitý milník na cestě k realizaci americké mise všelidského osvobození, a to ze tří vzájemně provázaných důvodů (Kagan, 2006, s. 265–299). Jednak symbolizuje vítězství Lincolnovy idealistické *politiky principu* nad realistickou *politikou zájmu*, kterou proti němu obhajoval jeho prezidentský protikandidát Stephen A. Douglas. Zároveň a stejnou měrou pak vítězství symbolizuje přesvědčení, že má-li mít morální dobro šanci prosadit se proti zlu, musí být ochotno použít i velmi zlé prostředky, včetně totální války, v níž se smazávají hranice mezi vojáky a civilisty (Kagan, 2006, s. 268–269). (Tato zásada se zřetelně projevuje v současné válce s terorem, v níž prosazování lidských práv posvěcuje porušování lidských práv jejich nepřátel.)

V neposlední řadě byla občanská válka důležitá také proto, neboť byla prvním americkým válečným tažením, jež bylo výslovně zdůvodněno snahou nahradit stávající politický režim americkým režimem. Podle Kaganova názoru započala touto válkou dlouhá série intervencí, v nichž Amerika vyvážela svou revoluci do celého světa s přesvědčením, že tradice, kultury, náboženství a ideologie, které nejsou slučitelné s americkým krédem, mají být zničeny – od invaze španělské Kuby v roce 1898 přes zapojení do dvou světových válek a posléze do války korejské a vietnamské až po invazi do Iráku v březnu 2003.

Titul Kaganovy knihy ohlašuje, že Amerika byla, je a bude „nebezpečným národem“ pro všechny společnosti a režimy, které pošlapávají principy svobody, rovnosti a demokracie, k jejichž prosazování se Američané zavázali ve svém *Prohlášení nezávislosti*. Je to tato vazba univerzalistické revoluční ideologie na americkou národní identitu a nikoli velmocenské či ekonomické ambice *per se*, jež vysvětluje, proč se americká moc nemohla zastavit na hranicích „západní polokoule“ a musela pokračovat dál přes Atlantský a Tichý oceán, aby na konci 20. století obepnula celý svět. Je-li americká identita spjata se závazkem zajistit univerzální rozšíření svobody a demokracie, pak jedinými předem danými hranicemi americké „říše svobody“ (Thomas Jefferson) jsou hranice lidského druhu.

Kaganova interpretace amerického imperialismu jako vtělení celosvětového emancipačního hnutí nás vrací k otázce, přetřásané periodicky již od chvíle, kdy se pro předcházející generaci Kaganových ideologických blíženců uchytila nálepka neokonzervatismu. Lze považovat za druh konzervatismu ideologii, která hájí planetární vývoz revoluce? Obvyklá odpověď odkazuje na napojení neokonzervativců na konzervativní kritiku Johnsonova projektu „velké společnosti“ a na její důraz na posilování role federální vlády v ekonomice, v sociální oblasti i v morálně relevantních politických záležitostech jednotlivých států.

Tato odpověď ovšem ztrácí platnost v souvislosti s novou Kaganovou knihou. Její autor líčí totiž zahraniční intervencionismus amerického státu jako druhou stranu jeho domácího intervencionismu. Budování impéria je podle něj inherentně spjata s budováním silného federálního státu (*big government*), který prosazuje svou všude tam, kde to jeho morálně osvícení vůdci uznají za vhodné (Kagan, 2006, s. 153). Byly to mocensky ambiciózní liberální elity Nové Anglie, které se v 19. století rozhodly vojenskou silou zlomit odpor konzervativních elit reakčního Jihu a které se po občanské válce (marně) pokoušely přimět bílé Jižany k úplnému zrovnoprávnění černochů. A v posledních desetiletích 19. století to byla nová Republikánská strana, vedená zase těmito elitami, která proti konzervativnímu izolacionismu demokratů a jejich jižanské voličské základny prosadila budování válečné flotily, jež měla Americe umožnit zapojit se do imperiálního rozdělování světa (Kagan, 2006, s. 357–416).

Oslava tohoto proudu americké politiky Kaganem dává tedy za pravdu těm, kteří v programu jeho a jemu podobných viděli od začátku spíše zvláštní transformaci liberálně-pokrokářského než konzervativně-reakčního křídla americké politické tradice. Kaganovo přihlášení se k prvnímu křídlu může mít i taktickou motivaci. Pokud nepomůže republikánům v příštích prezidentských volbách nějaký zázrak, příštím americkým prezidentem se stane demokrat(ka). Kaganovi a jemu podobným šlo vždy o to, aby mohli svými myšlenkami aktivně formovat zahraniční politiku. V sedmdesátých letech minulého století začínali mnozí z nich u demokratů a teprve později se přidali k Reaganovým republikánům. Nastoupí-li nynější demokraté k moci, vůbec nemusí škodit, připomene-li se jim, že imperialismus ve skutečnosti vychází z toho proudu americké politické tradice, za jehož dědice se – na rozdíl od demokratů posledních desetiletí 19. století – považují. Explicitním návratem k americké levici, z níž vzešli, by si tak neokonzervativci mohli zajistit pokračující vliv svých zahraničněpolitických konceptů na americkou zahraniční politiku.

IMPÉRIUM, NEBO UNIE?

Srovnajme na závěr poučení pro současný globalizovaný svět, která Deudney a Kagan vyvozují z experimentu americké republiky. Jak již bylo řečeno, Deudney o něj opírá projekt planetární unie, zatímco Kagan projekt planetární říše. Obě vize relativizují moderní politickou dichotomii mezi vnitřním a vnějším politickým řádem, tedy mezi domácí a mezinárodní politikou. Obě se také pokoušejí o syntézu doktrín, které korespondují se dvěma stranami této dichotomie – realismu a liberalismu. Vezmeme-li v úvahu tyto paralely, čím si vysvětlit, že se ve svém výsledku oba projekty tak radikálně liší? Zdá se, že poslední zdroj této divergence leží v odlišné specifikaci vztahu mezi *mocí* člověka nad člověkem a *dobrem*, za něž oba autoři považují svobodu a demokracii.

Podle Kagana je donucující moc dobrá, je-li používána ctnostnými v zájmu dobra, a zlá, je-li používána neřestnými v zájmu zla. Proti tomuto obsahovému kritériu posuzování moci Deudney staví kritérium formální. Moc je dobrá v té míře, v jaké je omezená jinými mocemi, a naopak zlá v té míře, v jaké je neomezená. Neomezená moc je nebezpečím lidské svobody právě díky své neomezenosti, neboť – abych parafrázoval bonmot lorda Actona – svádí-li každá moc ke svému zneužití, absolutní moc k němu svádí absolutně. Deudney je antropologický realista: ctnostný člověk ani ctnostný režim nejsou imunní proti svodům moci, a proto má být i jejich vláda kontrolována systémem „brzd a protiváh“ a demokratických procedur. Realistický projekt politického řádu – domácího i světového – musí tedy počítat s tím, že jednotlivci a režimy nejsou schopni překonat lidský sklon ke zlu a že jejich moc se tedy stává nebezpečnou, jakmile není kontrolována. Naopak Kagan je antropologický idealista, jenž věří ve zdokonalitelnost člověka a společnosti: radikální morální proměna světuje ctnostnému člověku a spravedlivému národu právo, ba dokonce povinnost maximalizovat jejich moc tak, aby ji mohli co nejúčinněji používat k prosazování dobra. Volal-li V. I. Lenin „všechnu moc sovětům“, pak R. Kagan volá „všechnu moc

Americe“, neboť věří, že čím více jí tento spravedlivý národ bude mít, tím účinněji bude s její pomocí šířit spravedlnost po světě.

Odlíšnost dvou politických projektů vyplývá tedy z odlišné specifikace vztahu morálního dobra a politické moci. Zatímco Deudney chce „svázat moc“ (*bounding power*) tak, aby se minimalizovalo nebezpečí, které každá neomezená moc znamená pro svobodu a demokracii, Kagan chce naopak maximalizovat moc amerického národa tak, aby se stal „nebezpečným“ pro nedemokratické národy. Považuje-li Deudney za úkol současnosti vynout se na planetární úrovni jak anarchii, tak i hierarchii, pak Kagan hlásá nezbytnost hierarchie. Vidí-li Deudney záchranu lidstva ve vytvoření světové konfederace národů, pak Kagan ji vidí ve vytvoření světového impéria jediného národa. Můžeme si v současné historické situaci představit aktuálnější diskuzi?

Pavel Barša

Literatura

- Barša, Pavel (2003 a): Hodina impéria. Zdroje současné americké zahraniční politiky. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2003, http://www.policy.hu/barsa/hodina_imperia.pdf
- Barša, Pavel (2000): Meze suverenity – dekonstrukce moderní dichotomie národního společenství a mezinárodní anarchie. Mezinárodní vztahy, rok 2000, číslo 3, s. 5–17.
- Barša, Pavel (2007): Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení. Praha: Filozofie, 2007.
- Barša, Pavel (2003 b): Zdroje amerického chování. K diskuzi o transatlantické diferenci. Mezinárodní vztahy, ročník 38 (2003), číslo 2, s. 5–22.
- Berlin, Isaiah (1997): Dva pojmy svobody (poprvé vyšlo v roce 1969). In: Kis, János (ed.): Současná politická filosofie. Praha: OIKUMENH, 1997, s. 47–100.
- Carr, Edward Hallett (1964): The Twenty Years' Crisis: 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations. New York: N. Y. Harper Torchbooks, 1964 (poprvé vyšlo v roce 1939).
- Constant, Benjamin (1980): De la liberté chez les modernes. Paris: Seuil, 1980 (poprvé vyšlo v roce 1815).
- Hendrickson, David C. (2003): Peace Pact. The Lost World of the American Founding. Kansas: University of Kansas, Lawrence, 2003.
- Herz, John H. (1950): Idealist Internationalism and the Security Dilemma. World Politics. A Quarterly Journal of International Relations, Vol. II (October 1949 – July 1950), s. 157–180.
- Herz, John H. (1957): Rise and Demise of the Territorial State. World Politics. A Quarterly Journal of International Relations, Vol. IX (1957), s. 473–493.
- Herz, John H. (1969): The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation-State (poprvé vyšlo v roce 1968). In: Rosenau, James N. (ed.): International politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory. New York: The Free Press, 1969, s. 76–89.
- Kagan, Robert (2003): Paradise and Power. America and Europe in the New World Order. London: Atlantic Books, 2003.
- Morgenthau, Hans J. (1954): Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1954.
- Pocock, J. G. A. (2003): The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republic. Princeton: Princeton University Press, 2003.
- Skinner, Quentin (1998): Liberty Before Liberalism. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Walker, R. B. J. (1993): Inside/Outside: International Relations in Political Theory. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Wight, Martin (1995): Why There is No International Theory (poprvé vyšlo v roce 1966). In: Der Derian, James (ed.): International Theory. Critical Investigations. London: Macmillan, 1995, s. 15–35.